

YOZUVCHI FENOMENI

S.Avezov¹

Mas'ul muallif: Avezov S.S.,
Buxoro xalqaro universiteti
professori.

Received: 04 Oktabr 2026

Accepted: 09 Oktabr 2026

Published: 14 Oktabr 2026

Copyright: © 2026 by the
author(s). Licensee Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Avezov, S.
YOZUVCHI FENOMENI / S. Avezov
// Buxoro xalqaro universiteti
ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T.
10, № 1. — B. 492–495.

1. Buxoro xalqaro universiteti professori

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston yozuvchisi Jo'ra Fozil ijodining o'ziga xos xususiyatlari, adib fenomeni va badiiy mahorati tahlil etilgan. Yozuvchining "Ayriliq ostonasi", "Tiramoh armonlari", "Buxoro elchilari" tarixiy romanlari hamda "Yo'l" hikoyalar to'plamidagi asarlarning mavzu ko'lami, g'oyaviy-badiiy xususiyatlari, obrazlar tizimi va ramziy ma'nolari yoritilgan. Xususan, tarixiy voqelikning badiiy talqini, badiiy xronotop, milliy ruh, insoniy fazilatlar, vatanparvarlik, sadoqat, muhabbat va ma'naviy qadriyatlarning ifodalanishiga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, adib hikoyalarida inson ruhiyati, ijtimoiy munosabatlar va zamonaviy hayot ziddiyatlarining tasvirlanishi tahlil qilinib, Jo'ra Fozil ijodining o'zbek adabiyotidagi o'rni va ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Jo'ra Fozil, yozuvchi fenomeni, badiiy mahorat, tarixiy roman, hikoyachilik, "Buxoro elchilari", "Ayriliq ostonasi", "Tiramoh armonlari", badiiy xronotop, tarixiy voqelik, milliy ruh, obrazlar tizimi, ramziylik, vatanparvarlik, insoniy qadriyatlar, badiiy tafakkur.

ПИСАТЕЛЬ ФЕНОМЕН

Аннотация. В статье анализируются своеобразие творчества Джур Фозила, феномен писателя и его художественное мастерство. Рассматриваются тематический охват, идейно-художественные особенности, система образов и символические значения произведений, вошедших в исторические романы «Порог разлуки», «Осенние мечты», «Послы Бухары», а также в сборник рассказов «Путь». Особое внимание уделяется художественной интерпретации исторической действительности, художественному хронотопу, национальному духу, человеческим качествам, патриотизму, верности, любви и отражению духовных ценностей. Кроме того, анализируется изображение внутреннего мира человека, социальных отношений и противоречий современной жизни в рассказах писателя, раскрываются место и значение творчества Джур Фозила в узбекской литературе.

Ключевые слова: Джур Фозил, феномен писателя, художественное мастерство, исторический роман, жанр рассказа, «Послы Бухары», «Порог разлуки», «Осенние мечты», художественный хронотоп, историческая действительность, национальный дух, система образов, символика, патриотизм, человеческие ценности, художественное мышление.

WRITER PHENOMENON

Abstract. This article analyzes the distinctive features of Jo'ra Fozil's literary works, the writer's unique creative phenomenon, and his artistic mastery. It examines the thematic scope, ideological and artistic characteristics, systems of characters, and symbolic meanings of his historical novels *The Threshold of Separation*, *Autumn Regrets*, and *The Ambassadors of Bukhara*, as well as the stories included in his collection *The Road*. Particular attention is paid to the artistic interpretation of historical reality, the literary chronotope, national identity, human virtues, patriotism, loyalty, love, and spiritual values. Furthermore, the article explores the portrayal of the human psyche, social relationships, and the contradictions of modern life in the writer's short stories, highlighting the significance and place of Jo'ra Fozil's literary heritage in Uzbek literature.

Keywords: Jo'ra Fozil, the writer's phenomenon, artistic mastery, historical novel, short story writing, *The Ambassadors of Bukhara*, *The Threshold of Separation*, *Autumn Regrets*, literary chronotope, historical reality, national identity, character system, symbolism, patriotism, human values, artistic thinking.

Fenomen - adabiyotshunoslik atamasi bo'lib, favqulodda kamdan-kam uchraydigan hodisa, favqulodda qobiliyat yoxud talant egasi ma'nosini anglatadi. Ijodkor fenomeni histuyg'u tajribasi bilan payqaladigan hodisani anglatuvchi tushunchadir.

Buxoro tarixi, tabiati, milliy ruhni tasvirlash va adibning badiiy mahorati, badiiy xronotop (vaqt va makon) tasviri tabiiyligi bilan alohida o'rin tutadi. Ayniqsa, adib Buxoro tarixi bilan bog'liq "Ayriliq ostonasi", "Tiramoh armonlari", "Buxoro elchisi" romanlari, "Oshiq buxoriylar" deb nomlangan uch qissadan iborat asarlarda qadimiy Buxoro tarixini badiiy so'z orqali ifodalashni yuksak mahorat darajasida egallagan fenomen adib sifatida

namoyon bo'ladi.

Yozuvchi asarlari nomi ramziy ma'no kasb etadi. "Ayriliq ostonasi" romanida erk va ozodlik g'oyasi ulug'lanadi. Romanning markazida Botir Tangriqur (O'g'izxon) obrazi turadi. Asarda ulkan saltanat uchun kurash tasvir etilgan. O'g'izxon obrazi yozuvchining jasorati, kurashi, sinovi va g'alabaga erishish hayot yo'li tarixiy dalillar asosida badiiy poetiklik va ramziylik kasb etgan.

Asar xronotopi - qadimgi turkiylar davri va keng tarixiy makon bilan bog'liq. Asar nomi ramziy ma'noga ega: "ostona" - bir holatdan ikkinchi holatga o'tish chegarasini anglatadi, "ayriliq" esa insonning olam, yurt yoki aziz jigarlari bilan ajralishlarini ifodalaydi.

"Tiramoh armonlari" (2008) romani mazmunida ham tarix va inson taqdiri orasidagi munosabat tasvirlangan. "Tiramoh" (kuz) - hayot va tabiatning yakuniy bosqichi, o'tgan umr va sarhisob davri ramziy belgilar hisoblanadi.

Biz maqolamizda adibning "Buxoro elchilari" tarixiy romani ustida to'xtalmoqchimiz.

"Buxoro elchilari" romanida XVI asr Rossiyasida Pyotr I davri va O'rta Osiyoning unga tobelik davri aks ettirilgan. Asarda uch elchi taqdiri badiiy timsoli yaratilgan. Unda rus elchisi A. Bekovich-Cherkasskiy, Florio Benevini, o'zbek elchilari Xonquli To'pchiboshi va Ernazar Maqsud obrazlari faoliyati yaratilgan.

Asosiy maqsadi bosqinchilik, talon-tarojchilik sabab rus elchilari taqdiri fojia bilan tugaydi. Ular siyosat qurboniga aylanadi.

Asar boshida o'zbek elchisi Xonqulining Buxoro xoni Abulfayzxon tomonidan Rossiyaga topshiriq bilan yuborilish voqeasi keltiriladi. Qisqasi, Xonquli To'pchiboshi (laqabi) Moskvada nohaq zindonga tashlangan ikki musofirni ozod etmog'i shart. Bu ajdarhoning og'zidan tillani olishdan ham mushkul vazifa edi. Ushbu og'ir vazifani elchi uddalaydi. Rus podshosi Pyotr I huzuriga kirib, o'z vatandoshlari, ikki musulmonni ozod etishga muvaffaq bo'ladi. Voqea zamirida elchining insonparvarligi, aql-u rasoligi va tadbirkorligi adib tomonidan mahorat bilan tasvirlangan.

Ernazar Maqsud garchi romanning ikkinchi qismidan qatnashsa ham, bosh qahramon darajasiga ko'tarilgan. U, eng avvalo, tadbirkor, o'z mehnati evaziga ham Buxoro amiri Muhammad Rahimxon nazariga tushadi, elchilik vazifasiga tayinlanadi. Garchi u ushbu kasb bo'yicha to'liq ma'lumotga ega bo'lmasa-da, hayotiy tajribasi, yuksak madaniyati bilan o'z vazifasini sadoqat bilan bajaradi.

Rus elchisi Bekovich-Cherkasskiy o'ta salbiy shaxs emas. Uning qalbida ham oilasiga, onasi va rafiqasiga cheksiz muhabbat bor. Biroq elchilik siyosatida yuragida qora niyat chuqur ildiz otgan. U Pyotr I niyatlarini ro'yobga chiqarish uchun yo'lga tushadi. U turkistonliklarning oltin, jun, qorako'l teri, behisob paxtasiga ega bo'lmoqchi. Turk sultoni bilan munosabatni buzib, bu davlatni o'ziga tobe qilish orzusida. Biroq bu yovuz niyat amalga oshmaydi. Bekovich-Cherkasskiy Xorazm xoni Sherg'ozini tomonidan fojiali o'lim topib, Buxoro xoni Abulfayzxoniga tortiq qilinadi. Pyotr I bu voqea bilan yovuz niyatidan voz kechmaydi. Buxoroga o'z elchisi Florio Benevini yuboradi. U ham elchilik siyosatida bosqinchilik qarashida bo'lganligi uchun Buxorodan chiqib ketishiga majbur bo'ladi.

Yozuvchi tomonidan tasvirlangan asar syujetida obrazlar nutqi, portreti, fabula (voqealar zanjiri) va xalq iboralaridan foydalanish uslubi shunday mahorat bilan tasvirlanganki, romanda keltirilgan matn sarlavhalari ham beixtiyor o'quvchini o'ziga tortadi. Uni ruhiy-psixologik his-tuyg'usini oshirib, qahramonlar o'z izmiga oladi. Muayyan xulosalarga kelish tuyg'usini tarbiyalaydi.

Asar markazida elchi Ernazar Maqsud obrazi turadi. Ernazar Maqsud elchi siyosatini puxta egallagan aqlli, dono, adolat yo'lidan hech qachon adashmaydigan shaxs sifatida tasvirlanadi. U hatto Rossiya imperiyasi taxti vorisi Elizaveta Petrovna, keyinchalik Yekaterina II bilan samimiy munosabatda bo'ladi. U ana shu munosabati bilan ikki yurt o'rtasida o'zaro ittifoqchilik rishtasini bog'laydi. Rossiyadan Buxoroga ko'pgina sarmoya (hozirgi ilmiy tilda - investitsiya) olib kiradi. Ayniqsa, "Elchining qandaydir ko'zga ko'rinmas sehr va jozibasi" podshoh va atrofdagilarni rom etardi. Rus podshosi unga kema sovg'a qiladi. Kemaga Ernazar tomonidan "Buxoriy shari" deb nom beriladi. Kema Buxoroga kelayotganda dovulga uchraydi. Shunda Ernazarning bu qarama-qarshilikka bardoshi, jasorati adib tomonidan baland ruhda tasvirlanadi. Ernazarning kema xonasi devorlariga boshi urilib, hushsizlanib qolishi, ya'ni o'zini o'ngarib olishi, xona ichida ikki xiyonatchi, josuslar bilan kurasha olishi yozuvchi fantaziyasi va fenomenining naqadar keng ekanligini ifodalaydi.

Ernazar atrofidagi kishilar bilan dilkash, samimiy munosabatda bo'ladi. Uning, ayniqsa, Moskvada Dmitriy Ivanovich xonadoni bilan o'zaro do'stlik tuyg'usini ko'rish mumkin. Uning xotini Nadejda Arkadyevna Ernazarni o'z farzandidek sevadi. Hatto qizlari, birinchi oilasidan ajralgan Lyubov Dmitriyevna, Ernazarga turmushga chiqishga rozi bo'ladi. Ernazar uni "Lo'batni Moskov" deb ataydi. Ya'ni, o'zbekchada "Lubat" so'zi dilbar degan ma'noni anglatishini Lyubov Dmitriyevnaga ehtirom bilan bildiradi. (A. Navoiy davrida "lo'bat" - "qo'g'irchoq" ma'nosini ham anglatgan, biroq qahramon unga bunday sifat bilan qaramaydi.)

Ernazarning Lyubov Dmitriyevnaga bo'lgan muhabbati cheksiz samimiyat bilan tasvir etilgan. Uni hayotda qo'llab-quvvatlash, madadkor bo'lish ruhi bilan sug'orilgan. U, hatto, Dmitriy Ivanovich vafotidan keyin ham oilasi bilan o'zaro yaqinlikni davom ettiradi. Biroq Ernazar bir nazar ham xiyonat qilishni xayoliga keltirmaydi. Chunki uning ortida vatani, oilasi -rafiqasi, farzandlari bor ekanligini bir dam ham esdan chiqarmaydi. Bu fazilat o'zbekona urf-odat va buyuk sadoqat namunasi asar qahramoni timsolida yaqqol ko'rinib turadi.

Xulosa qilib aytganda, "Buxoro elchilari" romani tarixiy daliliy voqealarga xronotop jihatidan moslik kasb etib, yuksak badiiy mahorat bilan to'liq. Asar badiiy, tarixiy voqelikni o'zida jam qilib, xayoliy-fantastik jihatdan yuksak ko'tarinkilik ruhida o'qiladigan asar sifatida yaratilgan. Bu asar milliy madaniyatimizning beqiyos iste'dod namunasi sifatida uzoq yillar yashayveradi.

Adib ijodkorligida hikoyachilik alohida o'rin tutadi.

Adibning "Yo'l" hikoyalar to'plamiga 8 ta hikoya, shuningdek, rus yozuvchisi Konstantin Paustovskiyning "Qari oshpaz", "Ingliz ustarasi" hamda "To'rtovlon" hikoyalari tarjimasi kiritilgan.

Kitob filologiya fanlari doktori, professor G'ayrat Murodovning yozuvchi ijodiga chizgilar bilan boshlanadi.

Kitobning birinchi hikoyasi "Kitob sotayotgan odam" nomi bilan boshlanadi. Asarning bosh qahramoni - to'qson yoshni qoralagan chol. Uning kasbi shu. Ma'rifatli, o'zini bilimli deb hisoblaydigan kishilar ham uning qalbini anglamaydilar: "Bo'tam, shu noyob kitobni oling. Shundoq tekinga. Pulingiz kerak emas. Ehtimol, bu kitobdagi sirning tagiga yetarsiz. Shunda hayotning barcha tilsimlariga yetarsiz", desa ham ziyolinamo kishi kitobga qaramaydi.

Bizga hikoyadagi quyidagi tasvir juda tabiiy tuyuldi: "Yo'lka adog'ida qartayib, bir-yarim shoxlari quriy boshlagan chinor ostida to'qsonni qoralagan chol o'tirar, biroz bukchaygan keng yelkalari, nuroniy chehrasi u bir vaqtlar ko'rkam yigit bo'lganidan dalolat berar edi". Chol obrazi hayotiyligi bilan kitobxon qalbidan o'chmas joy oladi.

Ikkinchi hikoya "Qiz bolaning allasi" deb nomlangan. Hikoya qahramonlari qo'shni bolalar Kamol va Sabo. Ular tol tagida birga o'ynashardi. Bolalik xotiralari murakkab. Kamolning otasi onasi bilan ajrashgan. Bir kuni onasi kelib, uni shaharga olib ketmoqchi bo'ladi. Otasi rozilik bildiradi. Biroq Kamol Sabodan ayrilib, shaharga borishni istamaydi. Adib ularning bolalik kechinmalarini shunday tasvirlaydi: Kamol: "Bo'ldi, endi ketaylik", - deydi. Sabo: "Yana bir pas o'tiraylik, bola endi uxlayapti-ku!" - deydi qo'g'irchog'ini allalab. Qop-qora sochlari patila qiz Kamolga: "Men seni yaxshi ko'raman!" - deydi. Hatto Sabo: "Sen hammadan yaxshisan! Katta bo'lsak, senga tegaman!" - deydi yonoqlari qizarib. Bu gaplardan Kamol angrayib qoladi.

Bir kuni Saboni mototsikl urib, halokatga uchraydi. Kamol akasining velosipedida ergashib, Saboni ko'rgani boradi. Sabo og'ir xasta. Shunda ham: "Meni kutsang, ertaga hovuz bo'yiga boramiz", - deydi. Biroq Sabo kasalxonada vafot etadi. Kamol bir umr patila soch qizaloqni izlab o'tadi. Mehr-muhabbat yolqinini ko'rish nasib etmadi, deb hikoya tugallanadi. Turk yozuvchisi M. Kozimning "Qo'rqinchli Tehron" romanida 14 yoshlilar muhabbatini tasvir etgan edi. Biroq hikoyadagi 6-7 yoshli qizaloq va bola muhabbati biroz bo'rttirilgandek tuyuladi, nazarimizda. Hikoyada bolalarcha samimiy hissiy lahzalar o'z ifodasini topgan.

Uchinchi hikoya taniqli jurnalist Abdujalil Xalilovga bag'ishlanadi. Hikoyada jurnalist ijodkorligi, mahorati obrazli tasvirlangan. Jurnalist bosh muharrir talabiga ko'ra, Yangi yil kechasi arafasida ertak yozib berishni bo'yniga oladi. "Mehribonlik uyi" dan ertak-hikoya yaratadi. Ya'ni, Yangi yil oqshomida ko'zlari nigoron bo'lib, ota-onasini intizorlik bilan kutayotgan bolalarning mungli timsoli yoritiladi. Jurnalist vaqt karvonidan o'zib, materialni mashaqqat va hozirjavoblik bilan yaratadi. Hikoyaning umumg'oyasi insonga berilgan iste'dodning ulug' ne'mat ekanligini namoyish etish sanaladi.

To'rtinchi hikoya "Yetim sayyora va mangu qo'shiq" deb nomlanib, cholning yetmish yil To'squloq cho'lidagi hayoti tasvirlanadi. Chol timsolida ona tabiatga muhabbat uyg'otiladi. Chol tilidan ona tabiat emas, balki Yetim sayyorani asrashga da'vat etiladi.

Yozuvchining o'ziga xos uslubi shundaki, uning bir necha hikoyasida ham aniq nomga ega shaxs ko'rsatilmaydi. Shunday bo'lsa-da, chollar, qizcha, ota, o'g'il timsollari mavjudki, ular sizning eng sevimli obrazingizga aylanadi.

Darvoqe, shu hikoyada Zeboxon, keyinchalik "Mendan ko'ra qo'ylarini yaxshi ko'rar ekan-da", deb to'ydan keyin bir hafta o'tmay cho'lga otlangan. U turmush o'rtog'idan o'ksinadi. Keyinchalik Zebo buvi timsolida gavdalanadi. Hikoyada samimiy muhabbat iztirobi va uning g'alabasi ifoda etilgan.

Adib "Ona surati" hikoyasida o'z volidasi timsolini yoritadi. Onaning farzandga bo'lgan cheksiz muhabbati ulug'lanadi. 1967-yilning 21-yanvari farzand qalbida o'chmas, abadiy dard bo'lib iz qoldirganini tasvir etiladi. Hikoyada onaga cheksiz sadoqat va farzand ehtiromi yuksak motivda aks ettirilgan.

Oltinchi hikoya "Yo'l" deb nomlanadi. Hikoya ijtimoiy-hayotiy voqealar asosida qurilgan bo'lsa ham, favqulodda falsafiy tusga ega. Bosh qahramon Vafo hayot yo'lida moddiy boylik uchun umrguzaronlik qilgan sobiq do'sti Sodiq, xushomad, yalinishni sevgan Muhabbat, otasiga sadoqat ko'rsatmagan noqobil farzand timsoli jonli tasvir etilgan.

"Sirli sandiqcha" deb nomlangan yettinchi hikoyasida mashhurlikni istab qolgan yozuvchi taqdiri, ayanchli hayoti tabiiy voqelik asosida tasvirlanadi. Yozuvchi o'zi haqida hayotdagi odamlar tasavvurini sinamoqchi bo'lib, cho'ldagi do'sti yoniga noutbuki bilan borib oladi. U noutbuk orqali o'zi haqidagi fikrlarni kuzatadi. "O'zga sayyohlar olib ketgan" yozuvchi haqida uni biladigan farrosh kampir (u faqat yozuvchi kitobini o'qigan), o'z dardlari haqida: xotini, onasi, bosh muharrir, metro xizmatchisi, qirq qizlar ko'ngilli jamiyati, "Tiriklar va o'liklar", xayriya jamg'armasi, "Qizil qiyomat" jamg'armasi raisi uni "Yolg'onchi dunyo" mukofoti bilan taqdirlaydi.

Yozuvchi bosh muharrir "Daho" deb nom beradi. U o'zini Daho deb biladi. "Tiriklar va o'liklar" unga oltmish-yetmish foiz jannatni va'da beradi. Bu haqda yozuvchi do'stiga maslahat qiladi. Do'sti mis rangli gulxan yasab, uni o'limga tayyorlaydi. Kapada mis rangli issiq temirni do'stining har joyiga bosadi. Do'sti "dod" deganicha, unda mashhurlik kasalidan asar ham qolmagan edi. Joni shirinlik qildi, do'stiga rahmat dedi: "Yashasin, oddiy odamlar!" Hikoyada soxta shon-shuhrat uchun kurashadigan, kibrli shaxslar keskin tanqid qilingan.

Sakkizinchi hikoya "Uy xizmatchisi" deb nomlanadi. Unda oila munosabatlari: er-xotin muomalasi g'oyasi ko'tarilgan. Janjallashib, kelisha olmagan er - "Bog'dagul" deb nomlangan temir-robot olib keladi. "Bog'dagul" erga juda ma'qul bo'ladi. Xotin bundan sarosimaga tushadi: nevarasini chaqirib, shirin tugmachani achchiq tugmachaga aylantiradi. Shundan so'ng Bog'dagul toki ko'payib, buziladi. Er-xotin munosabati yaxshilanadi. Hikoyada er-xotin munosabatiga uchinchi shaxsning aralashuvi keskin tanqid qilinadi.

Kitobda K. Paustovskiyning "Qari oshpaz", "Ingliz ustarasi", "To'rtovlon" hikoyalari tarjimasi ham berilgan.

Jo'ra Fozil ijodi rang-barang janrda bo'lib, unda tarixiy roman va qissachilik janri, zamonaviy qissalar, hozirgi davr

kishilarining murakkab va ziddiyatli taqdiridan iborat o'lmas qahramonlar siymosi hikoya janrida ham real voqealarda badiiy-poetik ifodalangan. Yozuvchi ijodining ahamiyati ham shundadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Fozil, Jo'ra. Buxoro elchilari. - Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti.
- [2] Fozil, Jo'ra. Ayriliq ostonasi. - Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti.
- [3] Fozil, Jo'ra. Tiramoh armonlari. - Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti, 2008.
- [4] Fozil, Jo'ra. Yo'l: hikoyalar. - Toshkent: [nashriyot nomi], [nashr yili].
- [5] Paustovskiy, Konstantin. Hikoyalar (Jo'ra Fozil tarjimalari). - Toshkent: [nashriyot nomi], [nashr yili].

